

דף סיכום בחינה**מזהה בחינה: 001000257558 מזהה סטודנט: 222540****שם קורס: אקולוגיה במשפט העברי**

מספר שאלה	ניקוד מירבי	ציון
1	20.00	20.00
2	20.00	17.00
3	20.00	20.00
4	20.00	15.00
5	20.00	16.00

ציון בחינה סופי : 88.00**הבחינה הבדוקה בעמודים הבאים**

בס"ד, סיון התשפ"ב

דיני איכות הסביבה במשפט העברי

מרצה: ד"ר שלמה גליקסברג

מועד א'

משך המבחן: שעתיים

הבחינה בחומר סגור

נא לענות על 5 השאלות הבאות:

תנועת החסידות צמחה במחצית השנייה של המאה ה-18 ע"י **הבעל שם טוב** באירופה. החסידים היו תנועה שצמחה כנגד תנועת השבתאות. מעבר לכך, היה לתנועת החסידות מספר עקרונות נוספים מעבר לעבודת ה' בגשמיות, כמו למשל:

דבקות בה'- הרעיון שאנחנו דבקים ומאמינים בה',

שמחה- קידוש ועידוד השמחה,

עידוד והתייחסות ל**אדם הפשוט** ולאו דווקא האדם המשכיל.

האדמו"ר (המנהיג) כמרכז המתווך בין ה' לאדם וכן חשיבות האדם הפשוט לעומת האינטקלטואל וכפי שצינתי,

עבודת ה' בגשמיות- התקרבות לאל דרך פעולות יום-יומיות כגון: אכילה, עבודה, יחסים בינאישיים שמקרבים בין האדם לאל. אין צורך ללכת לבית הכנסת ולקרוא על מנת להתקרב לאלוהים. זאת בניגוד **מהתנועה הליטאית** באשר לעניין של עבודת השם והקרבה לאלוהים שלדעת הליטאים חייבת להיעשות דרך לימוד תורה. אף מלומד השואה ביניהם לדימוי של קולנוע ותיאטרון. בקולנוע הסרט מוקרן על מסך, עם הוראות הפעלה ברורות, אין קשר לשחקנים עצמם כי הם צולמו מזמן ומוקרנים על מסך. לעומת קולנוע, המשחק מתרחש על הבמה, שומעים/רואים/מריחים את השחקנים בזמן אמת ויש אפשרות אף לגעת בהם ולדבר איתם לאחר ההופעה. זאת ההקבלה לעולם הרוחני לפי העולם הליטאי ולפי העולם החסידי. לפי האחרון, אלוהים קיים בכל דבר, הוא חי, הוא נושם, ניתן לראות אותו ולהרגיש אותו בכל דבר בחיים שלנו. אין הוראות הפעלה והכול קורה בזמן אמת.

בנוסף, הם העלו על נס את עיקרון "**פסיכולוגיזציה של הקבלה**", הרעיון ששמים את האמונות והרעיונות הפנימיים שבאים לידי ביטוי כמו "**עשיית בית מקדש בתוך הלב**". **בית המקדש לא חייב להיות גשמי** כדי להאמין ברעיונות ובערכים האופפים אותו, אתה יכול לעשות להאמין במשהו בצורה מיסטית שלא מוחשית.

החסידים הראשונים היו תנועת האיסיים שקמו מתוך שלוש התנועות ביהדות (פרושים, צדוקים ואייסיים), הם היו מתבודדים כי האמינו שיש להתרחק מהאנשים על מנת לא לפגוע בהם. דוגמה טובה להתנהגות החסידים הינה שהם מחביאים (טומנים עמוק באדמה) קוצים ושברים עמוק באדמה על מנת שאף אחד לא ידרוך עליהם וחלילה לא ייוצר פציעה (יש להבין שמדובר בעבודה סיציפית מאוד שהרי מדובר בהחבאה של קוצים ושברים בתוך אדמה שחורשים אותה, יושבים עליה- כך שהחבאה צריכה להיות עמוקה מאוד וזו משימה קשה ביותר).

הקשר של החסידים לאיכות הסביבה בא לידי ביטוי בכך שהם האמינו כי הטבע הוא ביטוי של האלוהים. החסידים כיבדו וקידשו את האמרה שיש שליחות לכל דבר שהרי אין לקטוף עלה/עשב שזה פוגע בשליחות ושכלל דבר יש תפקיד ותכלית בעולם כמו למשל לתולעת. בנוסף, הרב מברסלב אמר שאחרי כל תפילה יוצאים לטבע שזו איזושהי **קרבה לאלוהים** כדי לקבל את האנרגיה של הטבע, כמו אנרגיה אלוהית. הם האמינו כי **יש ניצוץ אלוקי בכל דבר**. הם קידשו את הדומם, למשל: את הבגדים שהם לובשים על גופם וכן ניתן לראות את אותו הכבוד והקדושה לדומם דרך צוואה שאדם כתב לפני מותו וכתב כי הוא רוצה להתנצל בפני האנשים שלו ובפני הדומם, החי והצומח. מקור נוסף מראה את החיבור העמוק בין איכות הסביבה לחסידים בכך שיש רב שהיה עושה **פדיון שבויים** של ציפורים, היה קונה את הציפורים ומשחרר אותם במקום אחר.

"צדיק" לפי החסידים הוא כזה האהוב על הבריות, גם על האנושות, אך גם על החי, צומח ודומם.

כל המקורות שצינתי לעיל, הינם מקורות התומכים בגישה הביונצטרית. גישה שמצביעה על כך שהטבע הוא זה שנמצא במרכז, לא האדם ולא האל. גישה זו מצביעה על ההערכה שיש לטבע, על השיקולים הנלקחים על חשיבותו ומשמעותיו של הטבע אל מול הזירה האנושית החסידית. ארחיב על כך יותר בשאלה 3.

הרב קוק היה רב חשוב ודגול בתרבות היהודית לדורותיה. נולד לאמא חסידית ואב ליטאי באירופה, היה ציוני ועלה לארץ והיה הרב הראשי, לימים הקים את הרבנות בישראל. לרב קוק מספר הגיות משמעותיות ומרכזיות הנוגעות לסביבה. ראשית, אציג שתי אמרות מרכזיות:

האחת, מדברת על **ההתאמה המושלמת בין האדם לטבע** (נדון על כך בהמשך).

השנייה, **חזון הצמחונות והשלום** - הרעיון שבעולם הבא כולם יהיו צמחונים. כיום אין אפשרות שזה יקרה, אבל בעולם הבא זה יקרה וכולם יהיו צמחונים ומלאי חמלה כלפי הסביבה. לדעת המרצה, השאיפה שלנו בעולם הבא, מכוונית אותנו בהתנהגות בעולם הזה. הוא גם מסביר את רעיון בית המקדש שהוא בעצם בית זבחים באותה הגישה של צמחונות ושאיין ברירה וכן בעולם הבא, הדבר ישתנה והעולם יהיה צמחוני.

שנית, לרב קוק יש מספר משניות הנוגעות בסביבה:

הרב מדבר על רעיונות של **שליבים**, אסור שאנשים יעשו קפיצה משמעותית אלא יעברו צעד צעד לקראת האנושות ולקראת עולם צמחוני. קפיצה גדולה מידי משבשת את ההרמוניה של העולם ויש לעשות דברים בצורה מדורגת, עקב בצד אגודל.

בנוסף, הוא מדבר על החיבור וההתאמה בין האדם לטבע בזה **שהאדם נולד כאדם בריא, שמח המחובר לטבע**. ככל שהאדם גדל, כך הוא מתחיל להתרחק מהטבע, לגור בעיר, בבניינים ומשרדים וזה מה שעושה לו את **המחלות הגדולות**. כדי שאדם יהיה בריא, הוא צריך לשוב אל הטבע. **כך הוא גם יהיה בריא ושמח יותר**.

הרב קוק מפרש את בראשית פרק א' - "**ורדו בדגת הים**", במקום הפירוש ה"רגיל" שמדובר בגישה אנתרופוצנטרית (גישה ששמה את האדם במרכז באופן שבו הכל שייך לאדם בצורה אנטי-סביבתית, האדם הורס את הטבע משום שאין שום תועלת במה שלא עבור שימוש האדם), הוא טוען שהפירוש הינו מקור לשמירה על הטבע ועל הדגים ושמירה על המקורות של הים ובע"ח בים, כמו הדגים. (מפרש בצורה ביוצנטרית לחלוטין- דנתי במהי הגישה ביוצנטרית בשאלה מס' 1 ובהרחבה בשאלה 3).

הרב קוק מאמין כמו החסידים שלכל דבר יש שליחות בעולם ויש תפקיד בעולם, לכן לפי **הרב שלמה לוין**, אסור לתלוש עלה כי יש לו שליחות מסויימת ותפקיד מסויים כפי שאמרו החסידים, אך הרב קוק מוסיף שגם תלישת העלה גם הורסת את **ההרמוניה בעולם**.

אם הרמוניה עסקינן, הרב קוק מדבר על **צדיק ככזה האוהב את הבריות גם על החי, צומח ודומם**. הוא מדמה את אידיאל הצדיק לשירים שהאדם שר. **השלב הראשון של האדם הוא לשיר את השיר של עצמו, עבורו, שיר החושב על האדם הפרטי**.

לאחר מכן, **בשלב השני**, האדם ישיר את השיר עבור **האומה שלו, העולם שלו** וירחיב את שירתו.

בשלב השלישי, הרב קוק מציין את השיר שנוגע לאנשים אחרים, השיר כבר לא נוגע באותו האדם "והתחכמה/התרחבה דעתו". **השיר של השלב האחרון הוא אדם שחושב על האחר, חושב על סביבתו מאדם ועד חי, צומח, דומם**. לכן מדובר בהרחבה של **אידיאל הצדיק** לפי דעת המרצה.

בנוסף, הרב קוק דן בשנת השמיטה, הוא גורס כי **שנת השמיטה היא הכרחית** שהרי כמו שהאדם צריך מנוחה בכל שבת, ככה גם האומה וכן ככה גם האדמה. הוא טוען שגם אם שנת השמיטה לא נעשתה "כהלכה" עדיין היא תיחשב והניסיון ייחשב.

לסיכום, אנחנו יכולים לראות את הגיוותיו של הרב קוק שדגל בגישה ביוצנטרית ואת חשיבתו לכבוד ושמירת הסביבה.

ליחס בין האדם לעולם יש 3 גישות (ניתוח המקור המובא מתבצע מטה בהמשך התשובה, מתחת להסבר).

1. **גישה אנתרופוצנטרית** - גישה הנוגעת לכך שהאדם הוא במרכז, כל מה שקיים בעולם, נוצר עבור האדם. לגישה זו שתי אופנים: א. אנטו-סביבתי: האדם הורס את כל מה שניתן לו וגוזל את כל המשאבים שיהיו לצרכיו. ב. גישה צופה פני עתיד: האדם חושב על האנושות ועל צאצאיו ומעוניין להשאיר עולם יפה וטוב עבור דור העתיד שלו ובכך הוא ישמור על סביבתו. דוגמאות בחומר הלימוד: א. בראשית פרק א- "ורדו בדגי הים", כך שישתמשו בדגי הים עד הקצה. ב. כלי יקר ואור החיים - הרעיון שהכול נברא לצרכי האדם ועבורו.
- ג. רמב"ן - שילוח קן ציפור - הרעיון שבו יש לחנך את האדם לא לבצע מעשים כאלה, ושיש לשלח את האימא קודם כל. מדובר על חינוך לחמלה כלפי בע"ח.
- ד. בבלי - למה האדם נוצר ביום השביעי? משום שהכל נוצר עבור האדם וכדי שיעמוד לרשותו.
- ה. משל האדמו"ר - אדם צריך להסתובב בכיס עם שתי אמרות, אחת מהן היא האמרה שהאדם הוא סגן האלוהים. ו. רמב"ם - שנת שמיטה - יש לבצע שנת שמיטה כדי לאפס את החברה.
2. **גישה ביוצנטרית** - גישה ששמה את הטבע עצמו במרכז. דוגמאות בחומר הלימוד: א. בראשית פרק ב- "לעובדה ולשמורה" - האדם הוא צריך לשמור ולעבד את האדמה. ב. איוב פרק ל"ח + ל"ט - יש חיות ואיזורים מפותחים שהאדם לא נמצא בהם, לכן זה מראה שלא הכול נברא ונוצר בשביל האדם. ג. רמב"ם - האדם הוא שווה בין שווים, גם מבחינת הכוכבים (הגלגלים). האדם הוא כמו כולם - לא עולה על אף אחד מבריאות האל. ד. רמב"ן - שילוח קן הציפור - אסור לבצע את אותו המעשה כדי לא להכחיד את הזן. ה. בבלי - למה האדם נוצר ביום השביעי? כי הוא הכי פחות חשוב, עליו לפתח ענווה, היתוש יותר חשוב ממנו כי נולד לפניו. ו. משל האדמו"ר - אדם צריך להסתובב בכיס עם שתי אמרות, אחת מהן שהוא אפר ועפר. ז. רמב"ם - שנת שמיטה - יש לבצע שמיטה כדי לחזק את האדמה.
3. **גישה תיאוצנטרית** - גישה ששמה את האל במרכז. א. שנת היובל - בסופו של דבר כל הארץ שייכת לאל, גם אחרי 50 שנה שהאדמה מתאפסת והכול חוזר לבעליו, האדמה שייכת לאל. **יישום הגישות על הטקסט לעיל:** בקהלת רבה, מדבר בבירור על **הגישה האנתרופוצנטרית** שהרי נכתב "וכל מה שבראתי בשבילך בראתי", נראה שהאדם הוא זה שנמצא במרכז. הכול נברא עבורו, הכל נאה ומשובח בדיוק בשביל השימוש של האדם. ניתן לראות כאן את הדאגה לעתיד (האופן השני בגישה האנתרופוצנטרית- דאגה לדור העתיד), שהרי אם האדם יקלקל, אין מי שיתקן אחריו. האדם צריך לשמור על העולם לבדו לדורות הבאים. בנוסף, ניתן לראות את **הגישה התיאוצנטרית**, הגישה שהאל במרכז משום שנכתב "שלא תקלקל ותחריב את עולמי", שהרי לא משנה כמה האדם הוא מרכזי, העולם הוא בעצם עדיין של האל. הוא זה שברא אותו והוא נמצא במרכז.

לדיני המטרדים יש שלוש מעגלי התייחסות (לפי המרצה המלומד). יש לשים לב שמטרד זה מה שאין לו נזק ממשי, זה מה שעשויו להיות לא נעים, פגיעה באיכות החיים, חשש לנזק וכו'.

1. **מעגל מקומי = אני והשכן**. הדברים שאני מבצע בבית, אך הם משפיעים לרעה על השכן ומהווים לו מטרד. (בבא בתרא)

א. הרעיון שבו יש להרחיק ולצמצם שימוש בחומרים מסוכנים (למשל: זפת, זבל) שעלולים להוות מטרד לשכן.

ב. יש להציב את התנור בצורה שלא מזיקה ומפריעה לשכן מבחינת עשן וריח שעף לביתו.

2. **מעגל ציבורי = אני והעיר**. יש להרחיק דברים מסויימים מהעיר שלי (עיקרון ההרחקה=צמצום). כגון: גורן - פיזור החיטה לאוויר שיוצרת בלאגן ולכלוך, שובך - הציפורים אוכלות את הזרעים ואז הם יוצרות נזק ומלכלכות את העיר, הרחקה של מפעלים של מעבדי עורות (ברוסקאי), כבשונות שיוצרים ריח ועשן רע, הרחקת קברות, נבלות שיוצרות ריח רע,

בנוסף, בפרק של תכנון עירוני ועקרונותיו (ספיציפית עיקרון ההחרקה) מדובר על הרחקת אילן מהעיר. להרחקת האילן מספר סיבות מגוונות למשל לפי הבבלי, יש להשתמש בעיקרון האסתטיקה ולעשות נוי. לדעתם, האילנות הם לא אסתטיים. לפי הירושלמי, העצים יוצרים האפלה וחסמת אוויר. לפי ד"ר פליקס - העצים חוסמים את פעולת החיטוי של השמש, לפי שאול ליברמן, העלים של העצים שנושרים מסריחים. עוד מספר דעות כמו יצירת רצועה ירוקה (אחד מעקרונות התכנון העירוני), העצים יוצרים קיבון ציפורים (שאמרנו לעיל שיש להרחיקם מהעיר), העצים יוצרים צפיפות וכן הסיבה האחרונה קשורה לשורשי העצים שהורסים את בורות המים.

3. **מעגל גלובלי = אני והעולם**. רעיון של מטרד שנוצר בצורה גלובלית לכל העולם. למשל, התחממות גלובלית. השאלה היא כיצד מתמודדים עם זה? הרי שאז במקרא לא היה בכלל את המודעות לכך ולכן לא היה על זה הרבה התייחסות מבחינת תקנות. אולם מה שניתן לעשות זה להקיש בין שני המעגלים הקודמים ולהבין שיש להרחיק את המטרד (לדעת המרצה).

במשפט העברי ישנן התמודדות עם מפגעים שקיבלו התייחסות מפורשת (אדון על כך בהמשך). אולם יש גם מפגעים מודרניים שלא קיבלו התייחסות למשל מפגעים בריאותיים חדשים כמו קרינה ומטרדים פסיכולוגיים למשל. לכן נשאלת השאלה כיצד יש להתמודד עם כך במשפט העברי. התשובה היא הוספה וחקיקה של תקנות.

תקנות חכמים: תקנות שעונות על "לאקונה" מסוימת במשפט, דבר שלא התייחסו אליו או שדורש עדכון מסויים. תקנת החכמים מיושמת ומוחלת לפי הקהל של אותו חכם. ככל החכם חזק יותר ומקובל יותר, כך גם תקנותיו יהיו מפורסמות ופופולריות יותר ומספר אנשים גדול יותר ישתמש בהן. לדוגמה: ר' גרשום שעדכן את התקנה כי איסור לשתי נשים אסורה.

תקנות קהילה: תקנות שמותקנות באישור ובהסכמה של קהילה, שלקחה על עצמה את אותן התקנות וקיבלה אותן אליה. יש אפשרות "להעתיק" תקנות מקהילה לקהילה, אולם כמובן הדבר דורש אישור מהקהילה עצמה. משם כך, התקנות יחולו ויהיו תקפים לגבי כל אותה הקהילה.

לדוגמה: הסיפור של הרב קוק עם פתח תקווה, שביקשו ממנו לכתוב תקנות עבור עצי האקליפטוסים שצמחו ושורשיהם מאוד הפריעו לכבישים ולשבילים. לאחר מכן, גם רחובות ביקשו לקבל את התקנות הללו. נראה אפוא שלכאורה מדובר בתקנות חכמים- כי הרב קוק כתב אותם. אבל על רחובות לקבל את התקנות מתוך רצון ומתוך הסכמה מלאה לקבלן.

השופט אלון טען שהתקנות הם ההתהוות המודרנית של המשפט העברי. אך יש צורך לזכור עוד שתי עקרונות חשובים מאוד בהקשר של התקנת תקנות חדשות:

1. **דינא דמלכותא דינא:** החוק הקיים במדינה, החוק שמגיע "מלמעלה", מהמחוקק שמתווה את המשפט בישראל ויש להתייחס אליו ולהתחשב בו בתקנות חדשות.

2. **מנהג המדינה:** צומח מלמטה, כמו נוהג בדיני עבודה. מה שנהוג במדינה ויש להתחשב בו.

יש לציין, את השלבים לזיהוי תקנות וקריטריונים למטרד שקיבל התייחסות במשנה: 1. זיהוי המפגע 2. זיהוי עוצמת המפגע 3. זיהוי שיעור ההרחקה (סעיף 2+3- מזהה בידי בקיאי/מומחין). כעת אסביר את השלבים מהמבוסס למשוער (לכן הסדר בהסבר יהיה הפוך מסעיף 3 לסעיף 1).

3. **זיהוי שיעור ההרחקה -** יבוצע ע"י מומחין/בקיאי. שלוש גישות: א. גישה פורמלית - מה שכתוב, זה מה שיהיה. (50 אמה = 50 אמה), לפי גישה זאת אין מקום להכניס עוד מטרדים חדשים.

ב. גישה מהותית (מרה"ם) - יש לחשוב מה המהות של אותו מטרד, ולאחר מכן להבין מה שיעור ההרחקה שיש לעשות.

ג. גישה ממצעת - אם כתוב- נעשה מה שכתוב (פורמליסטי), אך אם לא כתוב, או לא כתוב בצורה מובנת, נלך לפי הגישה המהותית, נבין מה המהות ונבין מה צריך לעשות.

בנוסף, יש עוד 2 קריטריונים לבדיקה: הקריטריון של "נראה לעין" ו"קביעת מומחים". שעוזרים לנו להבין את שיעור הרחקת המטרד.

2. **זיהוי עוצמת המפגע -** יש לבחון ע"י מומחין/בקיאי.

1. **זיהוי המפגע עצמו -** שתי גישות לאור הסיפור שאדם רוצה לשנות את ייעוד החצר שלו מקרקע לבנייה לחצר (נטיעת עצים), נשאלת השאלה האם זה אפשרי, יש לכך שתי תשובות מגישות שונות: א. הגישה המהותית (מרה"ם גלאנטי)- לפי המהות, עץ ובניין שניהם עושים האפלה ולכן מותר שייחשבו לאותו מפגע ויטופלו בהמשך בצורה דומה.

ב. הגישה הפורמלית (שבות יעקב)- עץ ובניין לא אותו הדבר. יש לפעול לפי מה שכתבו חכמים. עץ לא יהיה כמו בניין ולכן אין להתייחס אליהם אותו דבר למרות ששניהם עושים האפלה.

דומה עדכנית ומודרנית מתקופתנו הוא הרב ציץ אליעזר (היה הרב הראשי של ביה"ח שערי צדק). הוא בחן את מטרד העישון והחיל את השלבים לעיל. הוא היה חדשני כי הוא היה הראשון שאמר שסיגריות הן אסורות (בניגוד לרב עובדיה יוסף שאמר רק שהן לא מומלצות).

שלב 1: זיהוי המפגע - טען לפי בדיקות מדעיות שסיגריות מסוכנות מאוד.

שלב 2: עוצמת המפגע - דיבר על הרעיון של רשות רבים ורשות יחיד. שהרי אם אני לא אלך לבנק ואעשן שם, אין סיבה שאעשה זאת בביתי שלי. שהרי רשות הרבים חשובה כמו רשות היחיד.

שלב 3: שיעור ההרחקה - התבסס על מומחים.

